

**MDH MAMLAKATLARIDA (ROSSIYA, QOZOG'ISTON VA BOSHQ.)
PROKURATURA ORGANLARINING FAOLIYATI**

*Toshkent viloyati
yuridik texnikum o'quvchisi
Shokirov Mavlonbek Bozorboy o'g'li*

Annotatsiya: Maqolada prokuratura organlari faoliyati haqida bayon qilingan

Kalit so'zlar: prokuratura faoliyati

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlarida prokuratura organlarining tashkil topishi va rivojlanishi, tarixiy tendensiyalari bir-biriga juda o'xshash bo'lib, ulami yagona markazlashgan prokuratura idorasiga tegishli bo'lganligi tufayli, qonunlarning tuzilishi, prokuratura idorasining davlat organlari o'rtasida tutgan o'mi va ahamiyati bir-biriga yaqinligi bilan ajralib turadi, masalan, Rossiya Federatsiyasi prokuratura organlari faoliyatining huquqiy asoslari Rossiya Federatsiyasi «Prokuratura to'g'risida»gi Qonuni 3-moddasida belgilangan bo'lib, awalambor, Rossiya Federatsiyasi Konstitutsiyasi, «Prokuratura to'g'risida»gi federal qonuni, boshqa federal qonunlar va xalqaro shartnomalardan iborat.

Federal qonunning 129-moddasida ko'rsatilishicha, Rossiya Federatsiyasi prokuraturasi quyidan yuqoriga bo'ysunish tartibida Rossiya Federatsiyasi Bosh prokurori rahbarlik qiladigan prokuratura organlarining yagona markazlashgan tizimidan tashkil topgan. Rossiya Federatsiyasi Bosh prokurori Rossiya Federatsiyasi Prezidentining taqdimnomasiga asosan Federatsiya kengashi tomonidan lavozimga tayinlanadi va ozod qilinadi. Rossiya Federatsiyasi subyektlarining prokurorlari Rossiya Federatsiyasi Bosh prokurori tomonidan subyektlar bilan kelishilgan holda lavozimga tayinlanadi va ozod qilinadilar. Boshqa prokurorlar Rossiya Federatsiyasi Bosh prokurori tomonidan lavozimga tayinlanadi va ozod qilinadilar. Rossiya Federatsiyasi prokuraturasining tashkil etish va faoliyat tartibi, vakolatlari federal qonunlar bilan belgilanadi.

Amaldagi Rossiya Federatsiyasining «Prokuratura to'g'risida»gi Qonuniga asosan prokuratura organlari faoliyat ko'rsatadi. Ushbu qonunga bir qator o'zgartirishlar kiritilgan bo'lib, 7 bo'lim, 54 moddadan iborat. 1-bo'lim «Umumiy qoidalar», 2-bo'lim «Rossiya Federatsiyasi prokuratura organlarini tashkil topishi va tizimi», 3-bo'lim «Prokuror nazorati», 5-bo'lim «Prokuratura organlari va muassasalaridagi xizmat. Prokuratura organlari va muassasalari xodimlari», 6-bo'lim «Harbiy prokuratura organlarining tashkil etilishi va faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari», 7-bo'lim «Prokuratura faoliyatining va tashkil etilishining boshqa masalalari» deb nomlanadi. Rossiya Federatsiyasining prokuraturasi — Rossiya

Federatsiyasi nomidan Rossiya Federatsiyasi Konstitutsiyasi va qonunlarining aniq va bir xilda bajarilishi ustidan nazorat faoliyatini amalga oshiradigan yagona markazlashgan federal tizimni tashkil etadi. Rossiya prokuratura organlari faoliyatining asosiy yo'nalishlari qonunda asosiy funksiyalari deb nomlanadi. Asosiy funksiyalar Rossiya Federatsiyasining «Prokuratura to'g'risida»gi federal qonuni 1-moddasida belgilangan. 2-moddada xalqaro hamkorlik, 4-moddasida prokuratura faoliyatining va tashkil etilishining tamoyillari, 5-moddasida prokuror nazorati faoliyatini amalga oshirishga aralashishga yo'l qo'yilmasligi, 6-moddada prokuror talablarini bajarilishini majburiyligi, 8-moddada jinoyatchilikka qarshi kurash faoliyati, 9-modda huquq ijodkorligi faoliyatidagi ishtiroki, 10-moddasida prokuratura idoralarida ariza, shikoyat va boshqa murojaatlarning ko'rib chiqilishi va hal qilinishi belgilab qo'yilgan. Qonunning boshqa keyingi moddalarida belgilangan qonun talablari ham O'zbekiston Respublikasining «Prokuratura to'g'risida»gi Qonuni talablariga o'xshab ketadi. Rossiya Federatsiyasi prokuratura idoralarning jinoyatchilikka qarshi kurash faoliyatidagi vakolatlari, sudlarda prokuror vakolatini ta'minlash, umumiy nazorat faoliyati va boshqa faoliyati prokuror tomonidan o'z vakolatlarini qo'llashda foydalanadigan prokuror nazorati hujjatlari O'zbekiston Respublikasi prokuratura idoralari vakolatlari va prokuror nazorat hujjatlari va ularning qo'llash asoslariga o'xshashdir. Faqatgina prokurorning jinoyat protsessual qonunchiligida belgilangan vakolatlarida farq mavjud bo'lib, ayrim tergov harakatlari va fuqarolarning huquqlarini cheklash (sanksiya berish) vakolati Rossiya Federatsiyasida sudlarga berilgan. Shunday bo'lsada, jinoyatchilikka qarshi kurashuvchi organlar dastlab hujjatlarni prokurorga olib borib, uning qonuniy roziligini olishlari lozim bo'ladi.

Qozog'iston Respublikasi va boshqa sobiq SSSR tuzumiga kirgan Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga kiruvchi davlatlarning prokuratura organlari faoliyatlari, ularning tashkil topishi va faoliyat prinsiplari O'zbekiston Respublikasi prokuraturasining tashkil topish va faoliyat prinsiplariga o'xshashdir. Qozog'istonda prokuratura— Qozog'iston Respublikasi Prezidentiga hisobdor bo'lgan, respublika hududida qonunlar, Qozog'iston Respublikasi Prezidentining Farmonlari va boshqa normativ hujjatlar aniq va bir xilda qo'llanilishi ustidan «Oliy nazorat»ni amalga oshiruvchi davlat organi. Qozog'iston Bosh prokurorini Qozog'iston Respublikasi Prezidenti va Parlament Senatining roziligi bilan tayinlaydi. Bosh prokuror Prezident oldida hisobdordir.

Belorussiyada respublika prokuraturasi davlat nomidan qonunlar ijrosi ustidan oliy nazoratni amalga oshiruvchi mustaqil organ hisoblanadi («Prokuratura to'g'risida»gi Qonunning 1-moddasi). Litva Respublikasining «Prokuratura to'g'risida»gi Qonuniga muvofiq, prokuratura Litva Respublikasining huquqni muhofaza qiluvchi mustaqil organidir («Prokuratura to'g'risida»gi Qonunning 1-

moddasi). Ishlar bo'yicha tergov olib borish va prokuror nazoratini amalga oshirish chog'ida prokuratura ishiga davlat hokimiyati va boshqaruv organlari va mansabdor shaxslari, siyosiy partiyalar, jamoat birlashmalari va harakatlari, radio va televideniya xodimlarining aralashishi qonunda belgilangan javobgarlikka sabab bo'ladi («Prokuratura to'g'risida»gi Qonunning 4-moddasi).

Qirg'iziston Respublikasi Bosh prokuraturasi respublika Prezidenti oldida hisobdor bo'lib, hukumatga qonuniylikning, ijro etuvchi hokimiyat organlari tomonidan qonunlarga rioya etilishi, jamoat tartibi va milliy xavfsizlikni saqlash, fuqarolarning huquq va erkinliklariga rioya qilishni ta'minlash vazifalari bajarilishining holati haqida axborot beradi («Prokuratura to'g'risida»gi Qonunning 8-moddasi). Qirg'iziston Respublikasi Konstitutsiyasida prokuratura ijro etuvchi hokimiyat tizimiga kiritilgan (Qirg'iziston Respublikasi Konstitutsiyasining 78-moddasi).

Estoniyada prokuratura ijro etuvchi davlat hokimiyatining Adliya vaziri boshqaruvi sohasiga mustaqil xizmat maqomiga ega muassasa hisoblanadi. «Prokuratura to'g'risida»gi Nizom, uning tuzilishi va shtatlar ro'yxatini Adliya vaziri tasdiqlaydi. Shunga qaramay, prokuratura dastlabki tergov organlari tom onidan amalga oshiriluvchi jinoyat ishlari bo'yicha sudgacha ish yuritishning qonuniyligini, ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq jazolarni ijro etishning qonuniyligini, tibbiy va tarbiyaviy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanishining qonuniyligini, politsiya faoliyatining qonuniyligini nazorat qiladi. Xorijiy davlatlarning prokuratura organlarining farqlari mavjud bo'lib, ular asosan o'sha davlatlarning Konstitutsiyaviy tuzilishi, qonunlar bilan ularga berilgan huquqiy maqom va davlat hokimiyati bilan o'zaro bog'liqlik darajasi va faoliyat shakl va yo'nalishlarini shu qonunlar mazmunidan kelib chiqqanligiga bevosita bog'liqdir. Jahon prokuratura tizimlarining xilma-xilligiga qaramay, ularning barchasi davlat, jamiyat va fuqarolarning manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan.

BMTning 8-kongressida qabul qilingan prokuratura magistratlariga taalluqli jinoyatchilikning oldini olish va huquqbuzarlar bilan muomalada bo'lgan ish to'g'risidagi rahbariy tamoyillarda ko'rsatilishicha, prokurorlar odil sudlovni amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ularga tatbiq etiladigan qoidalar va protseduralar ularning inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha faoliyatlarini rag'batlantirishga qaratilgan. Deyarli barcha davlatlar qonunchiligida va amaliyotida obyektivlik, xolislik va mustaqillik tamoyillariga asoslanadi. Prokuratura har qanday tashqi ta'sir, shu jumladan, siyosiy hokimiyat ta'siridan mustaqildir. Shuningdek, prokuraturalarning umumiy tamoyili — uning harakatchanligidir. Uning harakatchanligi qonunlarda prokuratura idoralariga berilgan vakolatlar doirasining kengligi bilan belgilanadi. Prokuraturaning asosiy vazifasi jamiyatni jinoyatchilikdan himoya qilish. Bu masalani hal etishda prokuratura jinoyatchilikka qarshi kurashning aniq qonunga va uning

huquqiy maqomiga zid bo'lmagan choralami o'zi aniqlaydi. Shuni ta'kidlash zarurki, hech qanday yagona andozalar bo'lishi mumkin emas. Bu prokuratura faoliyati va uni tashkil etishning rang-barang modellari mavjudligini anglatadi. Prokuratura institutining maqomi va vakolatlari mamlakat, uning tarixi va huquqiy madaniyatiga qarab turlicha boiishi mumkin. Prokuraturani rivojlantirish Yevropa Kengashi (Vena, 1993) prokuraturani bir mamlakatda boshqa mamlakat prokuraturasi andozasi bo'yicha tashkil etishda har bir mamlakatning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olmaslik mumkin emas, degan xulosaga kelangani bejiz emas. Prokuratura maqomi, tuzilishi, funksiyalari va ish shakllarini o'zgartirish uyg'un tarzda amalga oshirilishi, ya'ni bunda qonuniylik va huquq tartibotni ta'minlash, shuningdek, inson huquq va erkinliklari hamda fuqarolik jamiyatini samarali himoya qilish uchun haqiqiy kafolatlarni yaratish bosh maqsad bo'lib qolishi lozim¹. Odatda, barcha davlatlarda prokuratura quyi organlarining yuqori organlariga bo'ysunishi tamoyiliga asoslanib, tashkil etiladi. Lekin bundan istisnolar ham mavjud (masalan, AQSHdagi attorney xizmati). Prokuratura o'z faoliyati xususiyatidan kelib chiqqan holda ko'plab davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari bilan o'zaro hamkorlik qiladi. Xorijiy mamlakatlarda prokuratura va politsiyalarning o'zaro hamkorligi masalasiga alohida e'tibor beriladi. Prokuratura va politsiya hamkorligining uch ko'rinishini ko'rsatish mumkin: birinchidan, prokuratura va politsiya organlarining tashkiliy birligi bilan ifodalanadi. Bunda quyidagi variantlar mavjud: • politsiya organlari prokuraturaning strukturaviy bo'g'ini hisoblanadi; • politsiya faoliyatining barcha yo'nalishlari prokuratura nazorati ostida; • prokuratura politsiya kadrlari bilan ish olib borish uchun mas'ul; • politsiya faoliyatini belgilaydi; • uning jinoyatchilik bilan kurash bo'yicha siyosatining asosiy yo'nalishlarini belgilaydi. Hamkorlikning 2 -k o'rinishi prokuratura politsiya harakatini umumiy jinoiy siyosat bo'yicha ham, muayyan jinoiy ish bo'yicha ham boshqarib turishi. Prokuror tegov ishlarini politsiyaning qaysi bo'limi, qaysi politsiyachi olib borishini aniqlaydi. Shuningdek, prokuror muayyan jinoiy ish bo'yicha tergov ishlarini olib borishda jalb qilinishi lozim bo'lgan kuch va vositalarni aniqlaydi. Prokuratura va politsiya o'rtasida ziddiyat paydo bo'lganda politsiyachi prokuror harakatlari ustidan yuqori turuvchi prokuratura organlariga yoki o'zining rahbariyatiga murojaat qilishga haqli. Hamkorlikning 3-ko'rinishi, bu prokuratura politsiya faoliyatining qonuniyligini nazorat qiladi. Nazorat funksiyasini amalga oshirishda prokuratura politsiyadan jinoyatchilik holati, muayyan jinoyatlar va ulami sodir etgan shaxslar to'g'risida axborotni talab qilib oladi. Ba'zida prokuratura politsiyaning yuqori lavozimdagi xodimlarining faoliyati ustidan intizomiy nazorat olib borish huquqiga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. A.X. Halimov. Prokuraturaning davlat hokimiyati mexanizmi tizimidagi o'rni. T., TDYI, 2006, 52-53 -b et

2. A.X. Halimov. Prokuraturaning davlat hokimiyati mexanizmi tizimidagi o'ri. T., TDYI, 2006, 5 4 -5 5 -b e t.
3. В.Н. Додонов, В.Е. Крутских. Прокурату